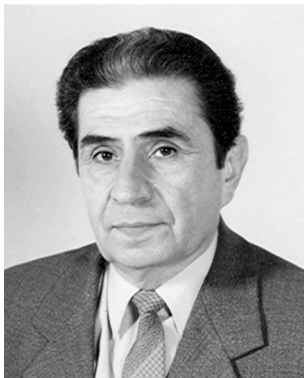

Христо Кожухаров работи в областта на изследването и прогнозиране на промените и на сроковете за съхраняване и експлоатация на суровини, материали и готови изделия; върху формирането на потребителните свойства и подобряване на качеството на готовата продукция чрез оптимизиране на нейния количествен и качествен състав, както и върху създаването на еластомерни композиции, вкл. нискотемпературни състави и вулканизати, с подобрени физикомеханични, механични, експлоатационни и други характеристики. Има над 170 научни труда, част от които са публикувани в чужбина, или е участвал с тях на международни научни симпозиуми, конференции, колоквиуми. Притежава 12 патента за изобретения.

Дискусия:

ПРОБЛЕМИ ПРЕД БЪЛГАРСКОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ

проф. д-р Христо Кожухаров

В последно време се възприема като нещо естествено постоянно да се говори за нашата образователна система; за необходимостта от реформи в образованието; за подготовката на специалистите с висше образование и възможността да се отговори на изискванията на практиката при прехода от планова към пазарна икономика; за качеството на образованието и фундамента, който то осигурява за изграждането на личности, които могат да бъдат полезни на нашата икономика и нейното интегриране с Европейския съюз (ЕС).

Проследи ли се тематиката на дадена научна проява (конференция, кръгла маса, симпозиум) или съдържанието на дадено списание, заслушахме ли се в това, което се говори по електронните масмедии и прочетем ли написаното в ежедневниците, не е възможно да не намерим подробни коментари по тези и други въпроси като: необходимост от навлизане на комуникационните и на информационните технологии в създаването и реализацията на учебните планове и програми на средните и висшите училища; осигуряване на мобилност на студенти и преподаватели и на мениджърския административен персонал; по-тясно сътрудничество между висшите училища от страните членки на ЕС (Болонската декларация от 1999 г.). Обект на дискусии са и въпросите за интегрирането на България в европейското образователно пространство и приобщаването ѝ към стратегическите цели за превръщане на ЕС в най-

динамичната и конкурентна икономика в света, основана на устойчив икономически растеж с повече и по-добри дейности и по-висока социална интеграция; за Лисабонската стратегия за развитието на образованието в Европа и по-специално “За признаване квалификацията, отнасяща се за висшето образование в Европейския регион”; за хармонизиране структурата на висшето образование с тези на ЕС (Сорбонската декларация, разработена от министрите на образованието на Германия, Италия, Великобритания и Франция, приета в Париж през 1998 г.) и т.н. и т.н.

Защо всички тези и много други подобни въпроси са ежедневие, защо се поставят и преповтарят вече години наред? В известна степен това може да се обясни с извършващото се преобразуване на нашия стопански и обществен живот, с преминаването на страната ни от планова към пазарна икономика, с ожесточената конкурентна борба в условията на глобализация на икономиката и на основните фактори за по-нататъшното ѝ развитие - *информация, знание, технология*. На глобализацията следва да се обърне особено внимание като една от основните концепции на нашето време, като процес, който в световен и в исторически аспект е необратим и засяга всички области на живота - образование, култура, социални дейности, технологии и други. В случая, конкретно за връзката между образованието и глобализацията, особено актуално звучи казаното от Уесам А. Фарг: *“Днес е трудно да сме сигурни в това, което бъдещето е подготвило за бъдещото образование в ерата на глобализацията”*.

Могат да бъдат дадени и други, при това разнопосочни отговори, свързани с проблемите на висшето ни образование. Това определя **целта на настоящата разработка** - *да се посочат основните причини за кръстопътя, на който се намира нашето висше образование: отсъствието на единна концепция и изградена на нейна основа стратегия за това, какво трябва да бъде нашето образование, в каква посока то трябва да се развива и усъвършенства, кого трябва да обслужва и с оглед на това каква да бъде подготовката на специалистите с висше образование; перманентните реформи в образованието; процесът на преподаване и на обучение като технология и научноизследователска дейност; правната регламентация на образованието у нас; връзката между висшите училища и бизнеса*.

ЕДИННА КОНЦЕПЦИЯ, СТРАТЕГИЯ И РЕФОРМИ

Колкото и да е неприятно, трябва да признаем – въпреки правените в това отношение опити, че нямаме единна концепция и изградена на нейна основа стратегия за това какво трябва да бъде нашето висше образование, в какви посоки следва да се развива, да се усъвършенства. Трябва да признаем и това, че

решаването на този проблем е продължителен, труден, сложен и отговорен процес и че трудно би се намерило решение, което да удовлетвори всички институции и изисквания. Независимо от това обаче концепция и изградена на нейна основа стратегия трябва да има. И за да могат те да изпълнят своето предназначение, според нас, при тяхната разработка задължително следва *да се отчитат всички особености на образованието у нас – идентичност и традиции на обществото (културни, познавателни, педагогически), както и това, че образованието е научно по характер и професионално по съдържание.*

Стратегията за развитието на висшето образование не трябва да се противопоставя на образованието като услуга и като акумулирана ценностна система. Тя следва да разглежда висшето образование като стратегически проблем за развитие, като перспективна дейност с ясно определени насоки за усъвършенстване и да дава конкретен, ясен отговор на всички въпроси, имащи отношение към образованието: качество на обучението; учебни планове, учебни програми, специалности и продължителност на обучението; обща и специална подготовка на студентите в различните степени на обучение; академичен състав, мотивация на студенти и преподаватели и тяхното професионално и научно израстване; управление на висшето училище и др.

Една от причините за кризата в образованието са и постоянните реформи. Статистиката показва, че утвърдената през 1909 г. структура на образователната ни система се запазва в общи линии непроменена почти 40 години. След това са правени опити за промяна, като само някои от тях са реализирани частично. По-съществени промени се правят по-късно през 1948 г., когато се приема Закон за народната просвета. Следват реформите от 1959, 1969 и 1979 г., поставили си за цел „доближаване на училището до живота“, реформи, които отчасти успяват, но и които внасят определена несигурност в образователната ни система. Бум на програми, концепции, стратегии, особено за развитието на средното образование, започва през 1989 год. и след това – до днес, 12 министри на образованието с почти еднакви концепции за промени (матури, тестове, елитни училища), но нито една от тях не е доведена до край. Спорни остават и много от идеите в приетата през февруари 2006 г. от Министерския съвет (МС) по предложение на Министерството на образованието и науката (МОН) Национална програма за развитие на училищното образование у нас до 2015 г.

Не по-различно е положението и в сферата на висшето образование. От 1994 до 2005 г. Законът за висшето образование (ЗВО) е променян много пъти, като много от тези промени не са добре обмислени, поради което желаният ефект не се постига. Това също е резултат на отсъствието на единна стратегия за развитието на образованието у нас. За това говори и фактът, че от планираните промени много често се отказват техните вносителни или техните наследници още преди да се види ефектът от тяхното въвеждане. Тук

с особена сила важи мисълта на Питагор: **“Двете най-леки думи за изказване “да” и “не” изискват най-много размишления”**. Но тези размишления изискват време, знания, опит и не на последно място морал, поради което без да се замисляме и с лекота произнасяме тези две малки, много кратки, но и много отговорни думички. Резултат от всичко това е фактът, че за последните 5 години по отношение на образоваността на нашите граждани България слезе с десетки места надолу в световните класации. И никой не се замисля или си дава сметка, че това е интелектуалният потенциал, от който зависи развитието на нашата страна, на нашата икономика и на държавното ни управление. И ако продължава това безхаберие, това духовно предателство, като се отричаме от традициите на нашето образование, за да се харесаме на други, ръководейки се от **“необходимостта”** за изграждането на еднакви европейски ценности, на единна общеевропейска култура, успехът ще е нереален, съмнителен, далеч от желаният. **Това е така, защото в основата на европейските духовни ценности са националните култури на страните от Обединена Европа, т.е. те са органично свързани. Без тези европейски духовни ценности, всяка национална култура не би била европейска.** Ако това не се разбере при решаване на наболелите въпроси на нашето образование като част от глобалните проблеми, които трябва да разрешаваме, ще продължаваме да тълчем на едно място и неоправдано да изразходваме отпуснатите средства за реформа в образователната сфера под формата на разработване на концепции, провеждане на научни мероприятия, финансиране на теми, писане на проектозаконови и др. Разбира се, те са крайно необходими, но не следва да се свеждат до обикновено социологическо проучване, до лансиране и утвърждаване на идеи, които биха обслужвали определен кръг от хора, до повтаряне на вече известни истини. **Необходими е анализ, дълбок научен анализ, който да изведе на преден план всичко, което има отношение към образованието и неговото адаптиране към променящата се социално-икономическа среда.**

Да се говори въобще за реформа, която да отчита тенденциите на висшето образование в страните от Европейския съюз, е образно казано “наливане от пусто в празно”, като се има предвид, че в тези страни няма единен общо възприет модел на образование – те са много. Ние към кой от тях ще се стремим? **И ще се откажем ли от нашия модел, който почти неизменно е подготвял интелектуалния ни потенциал, класирал по интелект българи неизменно сред първите места в света?** Разбира се, никой нормален човек не може да отрече, че е необходима актуализация, че са необходими промени, но строго дефинирани, с определена практическа насоченост, съобразена с конкретната икономика и нейното бъдещо развитие, а не въобще, т.е. промени на всяка цена. Именно тези необосновани промени са причина за кризата в образованието не само у нас, но и в много други развити страни. Обясненията най-често се свързват с недостатъчните финансови средства, с морално и

физически остарялата материална база, с неосигуреността на високо квалифицирани научни кадри, с отсъствието на анализ на конкретните условия и на изискванията за изработването на стратегия за развитие на образованието и др. *Но каквито и да са тези обяснения, нито за момент не трябва да забравяме и винаги следва да се ръководим от това, че основен е националният подход, а европейската политика в образованието следва да бъде насочваща.*

Според нас, без да претендираме, че с това този толкова сложен въпрос може да бъде изчерпан, за да се осъществи една реална и действена реформа в образованието е необходим *научен анализ на досега действащите и използвани концепции, закони и правилници за тяхното приложение и други нормативни документи в областта на образованието – основно, средно, висше.* Този анализ трябва да намери положителното в тях, онова, което е в основата на доказалите се успехи на нашето образование, признавани у нас и по света не един път. Тяхното пренебрегване, отхвърляне, започването всеки път отначало, означава да се откажем от вековните традиции в нашето образование, запазили българската нация през много трудни периоди на подтисничество, робство, опити за асимилация и др. Необходими са и *ясно разработени концепции и стратегии за развитието на образованието у нас и в частност на основното, средното и висшето образование и неговите степени – бакалавър, магистър, доктор.* В случая е важно и отчитането на особеностите на всеки вид образование и на основните фактори, които го характеризират.

УЧЕБНИ ПЛАНОВЕ И УЧЕБНИ ПРОГРАМИ

От учебните планове и програми в голяма степен зависи решаването на много от проблемите, които трябва да реши висшето образование. Преди всичко те следва да са съобразени с *профила на съответното висше училище и с възможностите за специализация в дадена област* (в смисъл на усилено изучаване на чужди езици, хуманитарна или друг вид насоченост на обучението); с възможността за *интегриране с европейското образователно пространство като цяло и в частност с конкретни училища* (предимно за средните специални и за висшите училища).

Особено важно е при разработване на учебните планове да се включат дисциплини, които ще осигурят необходимата приложна подготовка на съответните специалисти. *Трябва да се има предвид и фактът, че по различно време нашата икономика има различни изисквания към подготовката на съответните специалисти, към тяхната квалификация и към държавната политика в областта на образованието.* Следва да се преустанови един път завинаги с продължаващата порочна практика в много от случаите учебните дисциплини да се определят с оглед интересите на определени хора, с техните желания и възможности. А колко често са случаите при които, ръководени от

посочените съображения, се включват учебни дисциплини с модерно звучащи наименования, а като се сравнят учебните програми за тези дисциплини, голяма част от темите са традиционни или дублират други дисциплини. Това е причина преподавателите, които четат тези дисциплини (а те винаги се възлагат на едни и същи преподаватели), да не уплътняват своето време, да отсъстват от занятия, защото е неудобно да се повтарят вече казани неща. В същото време в тези планове липсват комуникационните и информационните технологии, за които “Процес Болоня” изисква те да станат център на образователния процес, и без които трудно може да се говори за неговото осъвременяване.

Друга, много често срещаща се слабост, продиктувана също от лични съображения, е включването на дисциплини, за изучаването на които липсва съответната базисна подготовка. Много примери могат да бъдат посочени, но типичен в това отношение е учебният план за специалност “Икономика на търговията” в УНСС. Правилно са включени учебни дисциплини, имащи отношение към професионалната подготовка на студентите. Но за изучаването на много от тези дисциплини се изискват съответни познания – например за конкретни стоки или стокови групи, за техните свойства и потребителна стойност, за оптималните условия за съхраняване с оглед запазване или подобряване на тяхното качество, за методите за сертифициране, идентифициране, окачествяване и откриване на промените при съхраняване, транспортиране и други. Не е включена обаче като задължителна дисциплината Стокознание, която осигурява всички тези знания. Ако това стане, при нормиран хорариум от часове, еднакъв за всички специалности, ще трябва да отпадне (отпаднал) или да се намалят часовете за дисциплина(и) на преподавател(и) от катедрата, водеща специалността. Естествено това няма да бъде допуснато и лесно ще се произнесе думичката “ДА” - за “нашите” дисциплини, независимо какви са те, за да осигурим натовареността на “нашите” преподаватели, и “НЕ” - за дисциплините, преподавани от преподаватели от други катедри, независимо от това, че тези дисциплини имат пряко отношение към професионалната подготовка на студентите. При това положение какви резултати може да се очакват? Естествено тези, които сега отчитаме и ги определяме като незадоволителен. Защо? Защото на преден план са личните, а не професионалните интереси, защото парадокс и престъпление е “изграденният” вече специалист да не познава конкретните обекти на неговата бъдеща дейност, в посочения пример - суровините, материалите, готовите изделия, т.е. стоките.

Порочна е и практиката да се определя еднакъв хорариум от часове за лекции и за семинарни занятия или упражнения при всички дисциплини и за всяка специалност, без да се имат предвид техният характер, обем, значение за професионалното изграждане на обучавания и др. Това е добре дошло за преподаватели, които не са достатъчно подготвени и които по време на лекции дословно повтарят учебника. При това положение естествено е от

учебните програми да отпаднат важни за подготовката на обучавания въпроси (лекции), които най-често не са особено приятни на преподавателя.

Постоянно се дискутира и въпросът за *продължителността на бакалавърската степен на обучение* - три или четири години. Преобладаващо е мнението за тригодишно обучение, за да бъдат нашите висши училища "конкурентни на европейския образователен пазар". В същото време се предлага *програмите за магистър* да бъдат разработени за двегодишно обучение. Считаме, че и тук трябва да се позамислим преди да произнесем една от двете думички "ДА" или "НЕ". На първо място, следва да се изхожда от дисциплините, включени във фундамента на учебните планове, и от самите специалности. Не е правилно за всички специалности основните дисциплини да са едни и същи, т.е. да са включени учебни дисциплини, които нямат нищо общо с подготовката на съответния специалист, което за съжаление често се наблюдава. От друга страна, оправдано ли е обучението в магистратура да има еднаква продължителност за бакалаври от икономически ВУЗ и завършили висше техническо училище и продължили образованието си в магистратура във висше икономическо училище, или обратното? Очертаващата се тенденция за радикално решение - тригодишно обучение за бакалавър и двегодишно - за магистър, според нас няма да е най-правилното, като се има предвид и това, че според *Лисабонската стратегия за развитието на образованието в Европа обучението за бакалаври може да бъде три или четири години*.

Особено внимание следва да се обърне, както и да се прояви необходимата професионална отговорност, при разработването и реализирането на *магистърските програми*. Те трябва да осигуряват по нататъшно задълбочаване на знанията, получени в завършената бакалавърска степен на обучение, с определен ефект върху пазара на труда или с тенденция за подготовка и осигуряване на необходимите кандидати за по-нататъшно обучение в областта на научноизследователската дейност. Особено важно е да се обърне необходимото внимание и върху разработването на съвместни магистърски програми с водещи европейски висши училища, които дават възможност за получаване на тясна специализация по западен модел.

Отговорен е и процесът на реализиране на магистърските програми. *Титуляри на учебните дисциплини, включени в магистърските програми, следва да са доказали се преподаватели като специалисти и педагози, със съответните научни степени и звания и с висок морал*. Порочна е практиката за обучение на студентите в магистратура от нехабилитирани преподаватели под прикритието на т.нар. "екипен принцип", с титуляр на дисциплината хабилитирано лице. Много често обаче участието на титуляра в процеса на преподаването е от порядъка на 10-15 и по-малко процента, за сметка на нехабилитираните преподаватели. Това в определена степен води до

демотивация на преподавателите в техния стремеж за научно и професионално израстване и показва, че висшето училище, прилагайки този принцип, няма необходимия научнопреподавателски потенциал. Порочна е и практиката за приемане в магистратура – редовна форма на обучение, на студенти, които работят на основен трудов договор в рамките на официалното работно време. Тяхната посещаемост на лекции и упражнения е не повече от 30-40%, (предимно в неприсъствени дни), а в отделни случаи и много по-ниска. Това не може да не се отрази в крайна сметка върху подготовката на тези студенти, които естествено няма да са в състояние да задоволят изискванията на бизнеса. Разбира се, и при тези случаи ролята на преподавателя е огромна. Тук обаче съпричастност следва да прояви и бизнесът чрез осигуряване по всяко време на почасово заплащана работа.

Не при всички случаи се отразява добре и фактът, че често със смяна на ръководството, например на дадено висше училище, факултет, катедра, се сменят и много от дисциплините, включени в учебните планове и програми. Това особено важи в случаите на “механично прибавяне” в учебните планове на фундаментални учебни дисциплини за сметка на специалните дисциплини, осигуряващи професионалната подготовка на студентите. Впрочем защо да се учудваме, когато така е и в нашето държавно управление.

С учебните планове и програми е свързана и самостоятелната работа на обучавания. *Те трябва така да са разработени, че да изискват, да задължават за самостоятелна работа, без каквато крайната оценка ще е незадоволителна.* Това се постига, когато преподавателят възлага на студентите допълнителни задачи от най-различно естество и когато в час се акцентира върху основните моменти от лекцията, посочват се или се решават примери, онагледява се преподавания материал, води се диалог, когато лекционният материал се поднася проблемно. *Така се създават предпоставки за самоинициатива, за самостоятелно взимане на решения, за изява, за изискващата се и задължителна ориентация в постоянно променящата се и усъвършенстваща се информационна система и др. И тъй като това много рядко се прави, днес 90 и повече процента от студентите при подготовката за изпит най-често ползват учебник с най-малък обем и най-вече лекциите, т.е. те се изграждат като специалисти само от учебници и записки.* Затова и резултатите в много от случаите са плачевни. Този факт се обяснява и с това, че ако преподавателят е принципен и “дава” изпита когато се убеди, че обучаваният има определен минимум от знания, веднага започват безпринципните ходатайства, на които всички сме свидетели.

От всичко това следва изводът, че *промени в учебните планове и в учебните програми са необходими, но те трябва да бъдат точно дефинирани, целесъобразни и разумни, за да имат като краен резултат повишаване качеството на образованието и възможност за интегрирането ни с ЕС, при запазване на националната идентичност на нашето образование.*

КАЧЕСТВО И ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Качеството на обучението е един от приоритетните проблеми на висшето образование и е в основата на устойчивото развитие на висшето училище. В голяма степен се определя, или по точно се влияе, от търсенето и предлагането на образователни услуги; от законовата възможност за откриване на висши училища, включително и чуждестранни с различен статут; от недостиг на финансови средства и на образователен капацитет предимно в новооткритите висши училища или факултети по научни направления, различни от основното за съответното висше училище; от въвеждането на образователни модели, чужди на нашата идентичност и традиции в образованието; от отсъствието на активен контрол по време на обучението; от разширяващата се мобилност на студенти и преподаватели в тясна връзка с интегрирането на образователната ни система с международните образователни структури; от прилаганите различни форми и технологии на обучение и други.

Това показва, че проблемът за качеството обхваща всички елементи на образователния процес: традиции, средства, форми, методи, цели, технология; че отношение към него имат пресичащите се интереси на преподаватели, студенти, висши училища, държава, фирми и други. Качеството на обучението е и в основата на устойчивото развитие на цялото общество.

В целия този процес е огромна ролята на преподавателя. Той трябва да има не само призвание, но и призвание. “За да бъдеш добър преподавател, необходимо е да обичаш това, което преподаваш, и тези, на които преподаваш” - казва В. Ю. Кюченский. От това в голяма степен зависи качеството на обучението, което трябва да протича в определена степен като изследователски процес, свързан с търсене, размисъл, собствено мнение, алтернативни предложения и самооценка. **Да си преподавател е мисия, а не бизнес!** Само в този случай преподаването ще изиграе своята роля като възпитателен процес при изграждането на съответните специалисти.

Съдържанието на семинарните занятия и на упражненията също са от значение за качествената подготовката на даден специалист. Те не следва да са повторение на лекциите, а продължение на тях. Онова, за което е говорено на лекцията, тук трябва да се задълбочи, да се докаже и изкаже собствено мнение, да се отработи и покаже, например при лабораторните упражнения. На семинарните занятия и на упражненията следва да се дава възможност на студентите, които не са съгласни с определени постановки, да изразят своята позиция, мислейки самостоятелно, рационално. Но и за това се изисква повече

време, подготовка, владение на материала и още много, поради което често те не се водят на необходимото ниво.

Мотивацията на обучаваните и на преподавателите също играе огромна роля в образователния процес. Тя е многопосочна. *Обучаваният трябва да знае, че през целия период на обучение е наблюдаван и оценяван и че оценките през семестъра ще се отразят на крайната семестриална и годишна оценка.* Много важно е също студентите да са предварително запознати с критериите за оценка, а самата тя да е прозрачна, т.е. да са убедени в нейната обективност. Преподавателят трябва да отдели време и да обсъди със студента оценяваната от преподавателя работа (задача). Изнасянето само на резултатите, а не показване (скриването) на разработките, на решените тестове и други, внасят малко или повече съмнения в обективността на оценката. Но за това е необходимо време, с което преподавателите най-често не разполагат поради големият брой студенти, които трябва да изпитат. А и да разполагат с време, това рядко се прави, тъй като все още *изпитването се отчита като извънаудиторна дейност, т.е. като дейност, която като че ли няма нищо общо с образователния процес.*

Мотивацията е от особено значение и за преподавателя. Тук значение имат: броят на студентите, които обучава един преподавател, оценката за неговия труд като преподавател и екзаминактор, отчитането на времето за изпитване като аудиторна дейност. Не може да се очакват добри резултати, когато потокът, пред който се изнасят лекции, е от 100 или 150 студенти, а определеното време за тяхното изпитване е ден или два и когато за този свой труд преподавателят не получава никакво възнаграждение. *Но как да е по-различно, като все се говори за приоритет на образованието, а то е винаги на последно място!*

Много важна е и формата на изпитване. Съгласно ЗВО тя е писмена, като напоследък се акцентира върху тестовата форма на изпитване. *Тази форма има отрицателни и положителни страни.* От една страна, тя дава възможност за изпитване на голям брой студенти за кратко време, за включване на голяма част от материала и за отстраняване на субективния елемент при оценката. **В същото време обаче в определена степен се "къса" интелектуалната връзка между студента и преподавателя.** Студентът в повечето от случаите заучава част от материала без да разсъждава върху него, посочва един от отговорите, убеден, че в крайна сметка ще събере необходимия брой точки за оценка различна от "слаб", и е доволен. *Няма я по време на изпит връзката преподавател-студент, липсва впечатлението и оценката за интелект, за способност за творческо и логично мислене, анализиране, предлагане и много други, като една от основните задачи на образованието - образование.*

Това прекъсване на непосредствената връзка между преподавателя и обучавания е едно от най-големите отстъпления от традициите на образователната ни система, отстъпление, което вече дава своето отрицателно влияние както върху образованието, така и върху науката. *Липсата на непосредствена комуникация лишава в определена степен студентите от възможността да възприемат голяма част от духовните качества на своите преподаватели, а преподавателите – от своето “възпроизводство” в лицето на обучаваните от тях студенти.* Разбира се, за това може да се съжاليا само в случаите при които преподавателят е истински учен, високо ерудирани и морална личност, а студентът - търсеца личност.

Заплащането на труда на преподавателите е също не по-малко важен момент от процеса на осигуряване на високо качество на обучението. *Редно ли е даден специалист да получава в пъти по-високо възнаграждение от този, който го е изградил като такъв, или поне му е дал основата, върху която той по-нататък се е усъвършенствал. Или, когато за едно подстригване например, с цялото ни уважение към труда на тези професионалисти, за 10-15 минути те да получават от 5 до 10 лева, а професор за 1 час лекция - най-често от 8 до 10 лева. Ясно е, че нещо е сбъркано, много сбъркано и че на тези, от които това зависи в най-висока степен, не им прави впечатление.* Това е една от причините този преподавател да търси други източници на приход, за да може да посрещне ежедневните си нужди. Това води до отклоняване на неговото внимание от основните му задължения, което се отразява и на учебния процес.

Всички тези и други проблеми трябва да се имат предвид от ръководството на висшето училище при определяне на политиката по качеството като гаранция за изграждането, поддържането и развитието на Система за управление на качеството, съответстваща на международния стандарт ISO EN 9001:2000.

НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ

За издигане на висшето образование на желаното ниво значение има и научноизследователската работа на преподавателите. Не се ли реши въпросът с финансирането на научноизследователската дейност, не се ли възстанови при всеки преподавател връзката между изследване и преподаване, както и вековната традиция да се “свещенодейства” в науката, трудно ще се осъществи желаният прогрес във висшето образование. *Какво означава обаче да се твори наука? Това е сложен, труден процес, в който се търси новото, който изисква себеотдаване, призвание.* Да се създава наука не означава на всяка цена да се работи, без предварително да сме наясно кого ще обслужва постигнатото и каква е неговата ценност. Събирането на информация, прегледът на вече постигнатото, обобщаването на нормативни документи, социологическото проучване и други подобни не са наука. Само истинската наука може да превърне

университета в “храм на науката”, само тя създава научни школи и направления и укрепва признанието на висшето училище, участието на което в международните научни организации и прояви е повече от желателно. *За всичко това обаче е необходимо високо съзнание и морал от страна на всеки, който желае да твори наука. Затова е необходима и приемственост.* Постигнатото следва да е фундамент върху който се надстроява новото. Това обаче могат да направят знаещите и можещите преподаватели, последователи на дадена школа, на дадено направление. И тук традицията за приемственост, за връзка между поколенията е безпрекословна. Тя следва да е закон за младия научен работник, без който той ще се лута в обятията на науката и едва ли ще стигне далеч в своята научна кариера. Самонадеяните, без “покрытие” научни работници, “проходили” в науката по стечение на определени обстоятелства, амбицирани да се докажат на всяка цена, проявявайки неподплатено високо самочувствие, в повечето от случаите не са истински творци. За съжаление обаче със своето умение да се самоизтъкват и приспособяват, пренебрегвайки всякаква етика и с цената на компромиси, те се налагат, нанасяйки непоправими беди на науката (7).

НОРМАТИВНА БАЗА

Особена роля за усъвършенстване на висшето образование и за развитието на науката има Законът за висшето образование. Сега действащият закон, променян много пъти, често не изпълнява своето предназначение. Институции с различни виждания, предлагат варианти на проекти за Закон за висшето образование (ЗВО). Вzeti поотделно, по наше скромно мнение, те са едностранчиви, със залегнала в тях философия на създателите им, които много често защитават своите лични интереси, или философия, свои впечатления или на близки и колеги, във връзка например с техни виждания по процедури за хабилиране, за избор на ръководна длъжност или при други подобни случаи. *Новият ЗВО трябва да се изработи от хора, преминали през цялата изборна научна и административна йерархия на висшето образование, изтъкнати педагози и научни работници. Той следва да се основава на нашите традиции във висшето образование, да актуализира вече остарелите постановки с отчитане на променящата се икономическа среда и стратегията за развитие на образованието.* Без разработена ясна стратегия, която да залегне в основата на закона, той предварително е обречен на отричане. *Законът следва да внесе яснота по всички въпроси, свързани с висшето образование, с възможността за произвеждане на качествен продукт - образователен и научен.*

ЗВО следва да уреди и въпроса за осигуряването на висшето образование с необходимите преподавателски кадри, техните научни степени и звания,

атестиране, възраст и др. Това са изключително важни въпроси, мненията по които почти се изравняват с броя на взелите отношение по тях. Често, изхождайки от автономията на висшето училище, се предлага всички тези въпроси да се решават от съответното висше училище, като се ликвидират специализираните научни съвети, научните комисии и Висшата атестационна комисия. *Нашето мнение, като се има предвид сегашното състояние на висшето ни образование, е, че това ще доведе до по-нататъшна девалвация, обезценяване на научните степени и звания, до хабилитирането на лица без каквото и да било покритие.* Всеки, който е бил член на Факултетен научен съвет, на Специализиран научен съвет или на Научна комисия към ВАК, добре знае, че не са рядко случаите, при които се представя продукция за получаване например на научна степен – без приноси моменти, с грешки от техническо и от фактическо естество, без апробация и други подобни. А в конкурси за хабилитиране много често се участва с трудове или с част от трудове, които нямат нищо общо с научната специалност, по която е обявен конкурсът; за научни трудове се представят популярни статии, учебни програми; за публикации в чужбина – статии отпечатани у нас на език различен от българския, също без определени приноси моменти; не отпечатани и нерецензирани трудове – “самиздат”; публикации, дублиращи се с труда, с който са получили научна степен; колективни разработки без разпределителни протоколи; публикации с различни заглавия, но с повтарящо се съдържание и т.н. и т.н., т.е. *в много от случаите се търси и предлага количеството за сметка на качеството.*

С трудове за хабилитиране се участва, съгласно сега действащия ЗВО, във Факултетен научен съвет (ФНС) или в Специализиран научен съвет (СНС) – в зависимост от притежаваната научна степен и званието, за което се кандигатства. Навярно единични са случаите, когато се кандигатства за хабилитиране във ФНС, т.е. в съвети, в които участват само преподаватели от съответния факултет (факултети) на съответното висше училище, и кандигатурите да не са били утвърдени (в моята повече от 35-годишна практика такива случаи няма). В СНС обаче, в състава на който влизат изтъкнати специалисти от различни институции с компетенции по различни научни специалности от съответното научно направление, трудно биха “минали” процедури с подобни нестойностни трудове. *Само този пример е показателен за това, че при сегашното състояние на висшето образование и при съществуващата нагласа в много от висшите училища премахването на сега съществуващата система, ще доведе, както бе посочено и по-горе, до девалвация на научните степени и звания.* Тук подчертаваме, че сме далеч от мисълта, че всичко следва да остане така, както е в момента, че не е необходима актуализация. Но идеята, а тя най-често е на кандигатстващите с продукцията,

неотговаряща на съответните изисквания, всичко да решава съответното висше училище, като за всеки отделен случай се назначава комисия с различен състав, ще доведе до по-нататъшно принижаване на изискванията за хабилиране и рязко спадане на нивото на научноизследователската работа. *За това говори и фактът, че почти никой от получилите званието доцент или професор в частните университети не се хабилира със същата продукция чрез ВАК. Следователно предложението за хабилиране във висшите училища може да се регламентира в ЗВО, но като доцент или професор на съответното висше училище, а не като доцент или професор (стариши научен сътрудник съответна степен) с държавно признание. В този случай е задължително регламентирането на различен статус за хабилиралите се по различни процедури, включително и за тяхното заплащане.*

Безпочвено е и обяснението, че сегашните структури са тежки, силно администрирани и политизирани. Не е възможно състав от 20-25 члена на съответното звено - известни научни работници, да бъде манипулиран. Тук не се гласува с чужди карти, както в Народното събрание, а всеки гласува тайно, по съвест и компетенция. При това всеки може да участва в обявен конкурс, а не като по-рано, когато се изискваше разрешение за всеки кандидат за хабилиране за доцент - от ГК на БКП, и за професор - от ЦК на БКП. Убедени сме, че няма да се намери лице, кандидатствало по дадена процедура за научна степен или звание чрез структурите на ВАК с продукция, отговаряща на съответните изисквания, и да е "пропаднал". *Необходимо е обаче прецизиране на изискванията за съответните процедури. А след присъждане на съответната научна степен или научно звание да се следи развитието на преподавателя чрез една стройна безкомпромисна система за атестиране. Сега прилаганата система е опорочена. Атестирането като вътрешноуниверситетска система за поддържане на качеството на обучението и на научноизследователската работа следва в определена степен да наподобява процеса на получаване на научна степен или на хабилиране.*

В ЗВО следва да намери правилно решение и въпросът с академичния състав на катедрите, неводещи специалност в съответното висше училище. Тези катедри осигуряват преподаването на учебни дисциплини, които в много от случаите са фундаментални, например за икономическата подготовка на даден специалист. Това те осъществяват с преподаватели, броят на които е по-малък от сега регламентирания в ЗВО - минимум седем. При това положение те не могат да съществуват като самостоятелни звена и административно се обединяват с други катедри. *Този механичен сбор между преподаватели, които нямат нищо общо като научни интереси, направление, тематика и други, не съдейства за развитието на научната мисъл, за усъвършенстването на образователния процес, за подобряването на неговото качество.*

Друг проблем, който трябва да намери решение, е **осигуряването на т.нар. мобилност на студенти и на преподаватели** чрез по-тясно сътрудничество с висшите училища от страните членки на Европейския съюз и с други университети. Специализацията и обмяната на опит, особено за младите преподавателите, следва да е приоритет за всяко висше училище у нас. В случая следва да се регламентират възможността и условията, при които студентите ще могат да провеждат част от своето обучение в чуждестранни университети на основата на сключени с тях договори. Това, както и обратният процес - мобилност на студентите от чужбина в наши висши училища, следва да е престиж и авторитет за всяко висше училище. Съществена роля в това отношение имат програмите "Сократ/Еразъм" и "Леонардо да Винчи". Те обаче ще изиграят своята положителна роля при условие, че бъдат решени у нас проблемите, отнасящи се до езиковата подготовка на студенти и преподаватели, до подобряване на материалната база и на битовите условия; до осигуряването на необходимите финансови средства по стандарт, различен от нашия; до повишаване активността на самите висши училища, катедри, преподаватели и студенти на основата на добре изградена маркетингова и информационна дейност.

Решение следва да намери и въпросът за кредитирането на обучаващите се. И в това отношение има доста предложения и различни мнения, но резултатът, за съжаление, все още е незадоволителен. Според нас правилно е кредитите да бъдат гарантирани от държавата с определен гратисен период на погасяване, например до 5 години от започването на работа по основен трудов договор - период през който младият специалист ще има възможност да реши свои битови проблеми. Отпускането на заем не следва да се обвързва със социалния статус на студента. Определен стимул може да бъде опрощаване на част от задължението при завършване с отличен успех или при продължаване на образованието в докторантура. Разбира се, следва да се определи и срок, след изтичането на който погасяването на кредита е задължително, независимо от условията, при които се намира кредитоползвателя, както и крайния срок за цялостното погасяване на заема.

Законът за висшето образование следва да реши възможно най-правилно и въпроса с възрастта на преподавателите във висшите училища. Като оправдание се сочи, че с въведеното ограничение за възраст се дава възможност за хабилиране на млади преподаватели. Това действително е оправдание, но не и реалност. Няма щатни бройки за научни степени и звания (доценти, професори), а за преподаватели. Конкурс за хабилиране към дадено звено може да се обяви независимо от научните степени и от научните звания, които имат членовете на това звено. В този конкурс, както бе посочено, може да участва всеки, без каквито и да било ограничения. Единственото

изискване е да има необходимата продукция, отговаряща на изискванията на ЗВО.

За естествено например се приема човек, влязъл в политиката за първи път на 60-70 години, да е в състояние да управлява даден сектор от нашата икономика, та дори и държавата, и през година-две да преминава в друг корено различен сектор, когото също “успешно” управлява. В същото време преподавател на тази възраст, който цял живот е работил и се е усъвършенствал в една единствена област, който е натрупал богат житейски, професионален и педагогически опит, който е дал своя принос в науката и е получил съответното признание, се счита негоден за работа. Има хора, които “дават фира” още на 40-50 години, дори и по-рано, и такива, които в значително по-напреднала възраст са по-полезни и продуктивни. Следователно не във всички от случаите възрастта на даден човек определя неговите възможности за преподавател. Всичко това следва да бъде от компетенцията на съответните висши училища. Щом даден преподавател се предлага от катедрата за избор от Факултетния съвет, а той, след таен избор, го предлага на Академичния съвет, който също го избира, каква по-добра атестация за този преподавател. Това е и една от възможностите за обезпечаване на учебния процес и на висшето училище като цяло със стойностни преподаватели. В това отношение следва много университети да променят своята политика. Ръководени от стремеж за икономии, в повечето от случаите по принуда, те предпочитат да се освободят от тези преподаватели и да ги ползват като хонорувани. От този момент обаче преподавателят търси работа и на други места, което в повечето от случаите се отразява на качеството на тяхната работа.

Въпросът за възрастта има и друго измерение. Посочената пределна възраст в закона не следва да покровителства, да бъде “чадър” за попадналите в образованието без призвание, без интерес към науката, за преподавателите, които не притежават необходимите за това качества. Те следва, след атестиране, да бъдат освобождавани.

Макар и рядко се срещат обаче и доказали се преподаватели, които нямат влечение към научноизследователската работа, които не притежават тръпката на изследователя, на откривателя, на внедрителя, но **са много добри педагози, познават много добре преподавания от тях материал, следят новостите в науката, владеят до съвършенство аудиторията и са особено полезни при подготовката на младите специалисти.** Законът за висшето образование следва да има предвид и този вид преподаватели, като много точно регламентира условията за тяхната работа, техните права и задължения, критериите за атестирането им и други подобни, определящи техния статут на преподаватели във висше училище.

Към нормативната база, имаща отношение към учебния процес, неговата организация, качество и обслужване, съществено значение има и **нормативната документация на самото висше училище**, като правилниците за работа на висшето училище, за научноизследователската дейност, за учебната работа, програми и други. Те обаче могат да изиграят своята положителна роля само когато в тях са залегнали политиката и стратегията на висшето училище за процесите на обучение, за нормите за поведение и правомощия, за научноизследователската дейност, нейното регламентиране, оценяване, финансиране, за длъжностите и длъжностните характеристики, за мотивацията на преподаватели, студенти и служители и други.

Съществена роля в това отношение има и академичното ръководство на висшето училище. Често изразяваното мнение, че сегашната демократична система за избор на ректор, на академичен съвет, по-късно на зам. ректори, декани и т.н., не е най-добрата, изхождайки от това, че например изборият от своите подчинени ректор, е в определена степен зависим от тях и трудно се решава на радикални промени. Подобни разсъждения са крайно необосновани и лишени от каквато и да било логика. Друг е въпросът, че е възможно да се създаде отделен орган с представители на обществени организации, имащи отношение към образованието, на министерства, работодателите и други, които да са в помощ на академичното ръководство по строго определена тематика в областта на образованието.

БРОЙ НА ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА, АКРЕДИТАЦИЯ

Дискусионен е и въпросът за броя на висшите училища у нас и за специалностите по които се обучават студентите в тях. Сега висшите училища в страната, по неофициална информация, са 40, а коледжите - 48, частните университети са 5, а коледжите 6. Считаме, че след като икономиката ни се развива на пазарна основа, този принцип следва да се прилага и в това отношение. *Няма висше училище, което да просъществува, ако не разполага с необходимата материална база и не осигурява обучението на необходимото ниво, в съответствие с изискванията на ЗВО и интегрирането ни с ЕС.* Тук особено значение има Националната агенция за оценка и акредитация и най-вече следакредитационният период. Нейните изисквания, правила и дейност трябва да са строго определени и прозрачни, да се прилагат стриктно и компетентно, без каквото и да било вмешателство, лобиране и т.н. *Особено строги следва да са изискванията за откриване на факултети, в които се обучават студенти по специалности от научно направление, различно от научното направление или научна област, по която е основната акредитация на университета.* Тук проблемът най-вече е в осигуряване на необходимия по закон

академичен състав от специалисти по съответните научни специалности. Често в тези “прикрепени” факултети отсъства съответната научна среда. Много от преподавателите са от други висши училища, дошли само да си вземат лекциите и то най-често на модулен принцип, след което си заминават. Това не дава възможност за обмен на научна мисъл, невъзможно е “комплектоването” на научен съвет, критериите в много отношения са силно занижени, изхождайки от необходимостта да се “покрият” задължителните изисквания на ЗВО и на Националната агенция за оценка и акредитация. *За това говори фактът, че много често най-неподготвени при кандидатстване по съответните конкурси за получаване на научна степен или за хабилитиране са преподавателите от тези звена на съответните висши училища.*

Не може да се отрече, че с промените в ЗВО през 2004 г. процесът на оценяване и акредитация значително се подобри и доближи до прилагания в Европейския съюз модел. Не може да се отрече и положителната роля, която той изигра за мобилизирането на всички ресурси за подобряване на материалната база, на научноизследователската работа, на качеството на обучението и в крайна сметка на конкурентоспособността на съответното висше училище. Не следва обаче да се отминават и критиките за това, че оценъчният състав е в определена степен постоянен, при това само от преподаватели, които, както се казва “очакват да им се върне направеният от тях жест”; за това, че критериите за оценка не са достатъчно публични и други. Необходимо е да се променят количествените и вербалните оценки при акредитацията, т.е. да се завиши долната граница, за да няма акредитирани висши училища с оценка, която явно показва, че всички изисквания едва се покриват.

Може би тук му е мястото да се посочат и неравнопоставеността между държавните и частните училища, различните права, които им се предоставят, например за равнището на цената при платеното обучение, за откриването на филиали, за академичната автономност и др., т.е., *необходимо е да се изравнят стандартите за механизмите, за критериите, за правата и за контрола, включително и за качеството, между държавните и частните училища.*

ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА И БИЗНЕСЪТ

Дискусионен в определена степен е и въпросът за връзката между бизнеса и висшите училища, които подготвят голяма част от неговите кадри. Това в голяма степен се дължи на неизяснените и нерешени проблеми, свързани, както бе посочено, с това, *че не се отчита фактът, че нашата икономика по различно време има различни изисквания към подготовката на съответните специалисти, към тяхната квалификация и към държавната политика в областта на*

образованието, съобразявайки се с реалната бизнес среда. Решение трябва да намерят проблемите, отнасящи се до възможността за данъчни облекчения на фирми, отделящи средства за практическо обучение на студенти; за въвеждането на добрите европейски практики за подбор и оценяване на младите специалисти; за обмяна на опит между висококвалифицирани специалисти от висшите училища и от бизнеса; за въвеждането на модели за бизнес обучение на добре представили се студенти, проявяващи определен интерес към даден проблем, който да прерасне в изследователска теза; за по-нататъшно усъвършенстване, включително и в организационно отношение, на Центровете за професионално ориентиране и кариерно развитие и др. *Съществена пречка е и отсъствието на трайни нормативни актове, които да направят бизнеса стабилен, за да може да взима дългосрочни и адекватни решения за инвестиране, включително и в образованието.*

В основата на тези нерешени проблеми са съществуващите различни мнения относно подготовката на специалистите с висше образование - *да знаят за повече неща, но не всичко за тях или обратното - да знаят повече за по-малко неща.* Различие съществува и по отношение на основната мисия на университетите - *да се занимават главно с образование и наука и да не се съобразяват изцяло с изискванията на бизнеса, или изискванията на бизнеса да са определящи в поведението на висшите училища при подготовката на специалистите с висше образование.* Това води до сериозно разминаване между крайния резултат от работата във висшите училища и нуждите на пазара на труда, до незадоволяване на бизнеса с достатъчно квалифициран персонал от млади специалисти с необходимата квалификация. Показателен за това е фактът, че бизнесът иска от правителството квоти за “внос” у нас от чужбина на определени специалисти. Една от причините за това е и големият брой на емигриращите в чужбина специалисти, получили много добра подготовка у нас. Дължи се обаче и на факта, че в момента липсва координация между висшите училища, работодателите и младите специалисти.

В най-общи линии такива са част от проблемите на образованието, които трябва да намерят решение, основаващо се на националните интереси и на европейските изисквания. Всеки от тези проблеми може да бъде обект на отделно, много по-задълбочено изследване. Не се ли превърнат обаче всички те в приоритетни и в държавна политика, ще продължим да говорим всяка година за едни и същи неща, ще продължаваме да разработваме концепции и стратегии, без да се отчита реален ефект.

Литература

1. Близнаков, П., Университетски традиции, сп. “Известия”, ИУ Варна, 2005, № 1.

2. Димитров, Г., Настоящи тенденции и предизвикателства пред икономиката и управлението на висшите училища, Университетско издателство ИУ Варна, 2003.
3. Димитров, Г., Мобилност на студентите в европейския съюз и българското висше образование, сп. "Известия", ИУ Варна, 2005, № 1.
4. Кузманова, Й., Приносът на висшите училища за интегрирането на България в европейското образователно стопанство, Алма Матер, Академично издателство "Ценов", Свищов, 2005, № 3..
5. Лулански, П., Качеството на изследователската дейност като фактор за добро образование, сп. "Икономически алтернативи", 2006, № 2 (73)..
6. Манов, В., Относно качеството на висшето икономическо образование, сп. "Икономически алтернативи", 2006, № 2 (73)..
7. Павлов, Н., Стратегическото партньорство между висшите икономически училища и бизнеса - реалност и предизвикателства, сп. "Народностопански архив", Свищов, 2005, № 1..
8. Павлов, Н., Институционалната стратегия за развитието на качеството във висшето училище, сп. "Икономически алтернативи", 2006, № 2 (73).
9. Панчев, С., За състоянието и перспективите на науката и висшето образование в Република България, Списание на Българска академия на науките, 3, 2003.
10. Усама, Фарз, Реформата във висшето образование в светлината на глобализацията и международен диалог в Близкия изток, сп. "Народностопански архив", Свищов, 2005, № 2.

ПРОБЛЕМИ ПРЕД БЪЛГАРСКОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Резюме

Посочени са проблемите на образованието, свързани с необходимостта от приемането на концепция и изработването на нейна основа на стратегия за реформата в образованието, при запазване идентичността на националната ни култура. Разгледани са въпроси, имащи отношение към висшето образование у нас: съдържание на учебните планове и програми, самостоятелната работа на студентите, тяхната мотивация, кредитиране, мобилност в обучението, форми на изпитване и др. Отделено е необходимото внимание на качеството на обучение и ролята на преподавателя в учебния процес, на неговата научноизследователска работа, научно израстване и атестиране, на заплащането на неговия труд. На основата на съществуващите проблеми е разгледана необходимостта от приемането на нов Закон за висшето образование.

**DISCUSSION: PROBLEMS CONFRONTING
BULGARIAN HIGHER EDUCATION****Resume**

There are specified the problems of the education connected with the necessity of accepting a conception and developing a strategy for the education reform at the time of keeping the national culture. There are also considered questions that are having an attitude the higher education in our country: contents of school syllabuses and programs, self-dependent student's work and student motivation, crediting, the mobile in the education, methods of examination etc. It is attended to the quality of the education and to the part of the lecturer in the school process, to his research work, scientific rising and attestation and to the payment for his work. It is considered, on the basis of the current problems, the necessity of accepting a new law of the higher education.